

1. משנה מסכת אבות פרק דמשה כ

אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק
 רבי יוסי ברבי יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין
 מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן רבי אומר אל תסתכל בקנקן
 אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו:

2. ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק דמשה כ

על נייר חדש - שהוא מתקיים. כך גירסת הילדות אינה משתכחת:
 ענבים קהות - שלא נתבשלו כל צרכן ומקהות את השינים. כך חכמת הילד לא נתיישבה כל צרכה ואין דבריו
 מתקבלים ומתישבים על הלב:
 יין מגתו - ששמריו מעורבים בתוכו. כך חכמת הילד תערובת ספיקות יש בה:
 רבי אומר אל תסתכל בקנקן - רבי פליג אדרבי יוסי בר' יהודה, ואמר כי כמו שיש קנקן חדש מלא יין ישן כך
 יש ילד שטעמו כטעם זקנים, ויש זקנים פחותים במעלת החכמה מן הילדים:

3. שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א

ג' ספרים כתב משלי וקהלת שיר השירים
 אי זה מהן כתב תחלה
 ר' חייא רבה ורבי יונתן רבי חייא רבה אמר משלי כתב תהלה ואח"כ שיר השירים ואח"כ קהלת ומייתי לה
 מהאי קרא וידבר ג' אלפים משל, משל זה ספר משלי, ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים, וקהלת בסוף
 אמר,
 מתנייתא דרבי חייא רבה פליגא על הדין שמעתא,
 מתניתא אמרה שלשתן כתב כאחת ושמעתא אמרה כל חד וחד בפני עצמו,
 תני רבי חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח"ק ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים,
 ר' יונתן אמר שה"ש כתב תחלה ואח"כ משלי ואח"כ קהלת ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ כשאדם נער אומר
 דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים,
 ר' ינאי חמוי דר' אמי אמר הכל מודים שקהלת בסוף אמרה.
 - כמה דעות יש לסדר הכתיבה?
 - מה פשר המחלוקת האם אמרן כאחת או כל אחד בפני עצמו?

מה היחס בין המחלוקת על מתי שלמה אמרן לבין המחלוקת באבות:
 מה דעתה של לאה גולדברג

4. שירי סוף הדרך

מילים: לאה גולדברג

הדרך יפה עד מאוד - אמר הנער
 הדרך קשה עד מאוד - אמר העלם
 הדרך ארכה עד מאוד - אמר הגבר
 ישב הזקן לנוח בצד הדרך

צובעה השקיעה שיבתו בפז ואודם
 הדשא מבהיק לרגליו בטל הערב

אחרונה של יום מעליו מזמרת

ציפור

יפתה, מה קשתה, מה ארכה הדרך

התזכור מה

הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר

אמרת יום רודף יום ולילה - לילה
הנה ימים באים בלבך אמרת
ותראה ערבים ובקרים פוקדים חלונך
ותאמר הלא אין חדש תחת השמש

והנה אתה בא בימים, זקנת ושבת
ימך ספורים ויקר מניינים שבעתיים
ותדע כל יום אחרון תחת השמש
ותדע חדש כל יום תחת השמש

אמרת יום רודף יום ולילה - לילה
הנה ימים באים בלבך אמרת
ותראה ערבים ובקרים פוקדים חלונך
ותאמר הלא אין חדש תחת השמש

הדרך יפה עד מאוד - אמר הנער
הדרך קשה עד מאוד - אמר העלם
הדרך ארכה עד מאוד - אמר הגבר
ישב הזקן לנוח בצד הדרך.

5. אבות דרבי נתן נוסח א פרק כג

הוא היה אומר הלמד תורה בילדותו למה הוא דומה לעגלה שכיבשוה כשהיא קטנה שנאמר ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש (הושע י' יא). והלומד תורה בזקנותו דומה לפרה שלא כיבשוה אלא בזקנותה שנאמר כפרה סוררה סרר ישראל (שם ד' ט"ז): הוא היה אומר הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין. והלומד תורה בזקנותו דומה לאשה שהיא לשה בצונן: רבי אליעזר בן יעקב אומר הלומד תורה בילדותו דומה לכתב שנכתב על נייר חדש. הלומד תורה בזקנותו דומה לכתב שנכתב על נייר ישן. רבן גמליאל מוסיף עליו הלומד תורה בילדותו דומה לבחור שנשא בתולה שהיא הוגנת לו הוא הגון לה והיא מתנפלת עליו והוא מתנפל עליה. הלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לזקן שנשא בתולה היא הוגנת לו והוא אינו הגון לה היא מתנפלת עליו והוא מתרחק ממנה שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וכתוב בתריה אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער (תהלים קכ"ז ד' וה'). שונה ומשכח דומה לאשה שיולדת בנים וקוברת שנאמר כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם (הושע ט' י"ב) אל תקרי ושכלתים אלא ושכחתים. רבי שמעון בן אלעזר אומר הלומד תורה בילדותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחותכה וסמים לרפאותה. הלומד תורה בזקנותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחותכה ואין לו סמים לרפאותה. אף כך דברי תורה יהיו מצויינין לך זה מזה ויהיו מצויינין לך זה בצד זה שנאמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך (משלי ז' ג') ואומר קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך (שם ו' כ"א):

6. מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ד

והלמד תורה כשהוא זקן דומה למי שכותב בדיו על נייר מחוק שכיון שנכתב בו פעם אחת ונמחק, הכתב הבא אחריו אינו מתקיים, כן הלמד בעת הזקנה אינו מתקיים ומשתכח. ובספר מבחר הפנינים [שער החכמה עמ' ז] משלו בזה משל אחר, הלמד תורה ילד למה הוא דומה, כפתוח על האבן, והלמד תורה זקן, דומה כפתוח על החול. ויותר יש לדמות לפי דעתי לפתוח על השעוה, כי הטעם בקיום הלימוד בילדותו הוא, כי הדברים ששומע האדם הם נרשמים במוחו, וכשהמוח נוטה ליובש הוא מתקיים לימודו, וכשנוטה ללחות אינו מתקיים. והילד, מוחו נוטה ליובש יותר מהזקן, כי הילד מוחו חם, והזקן מוחו לח, כי לחולשת עיכולו הוא נוטה ללחות, על כן אמרו כי הזקנה היא אם השכחה. ועוד, כי

הילד מקבל הדברים בשמחה, כי אין לו דאגה מענייני העולם ועדיין לא נתמלא מוחו מספורי הזמן, על כן מתקיים בו כל מה ששומע, וימי הזקן, הם ימי הרעה והדאגה כי הולך האדם אל בית עולמו, ומוחו מלא מספורי הזמן ואינו מקבל מה ששומע, כי אם קבלה לפי שעה ועוזבו לאלתר. ודבר זה נראה הוא לעין. וכבר דברנו בזה בחלק שלישי מזה הספר. וכן אמרו [אבד"נ נו"א פכ"ג ד"ה הוא היה אומר], רשב"ג אומר, הלמד תורה ילד, דומה לבחור שנשא בתולה, הוא הגון לה והיא הגונה לו, והלמד תורה זקן, דומה לזקן שנשא בתולה, הוא אינו הגון לה והיא אינה הגונה לו. וכן הוא אומר, 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים' [תהלים קכז ד], רבי נהוראי אומר, הלמד תורה בילדותו למה הוא דומה, לעגלה שכבשה כשהיא קטנה, שנאמר 'ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש' [הושע י יא]. והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לפרה שכבשה זקנה, שנאמר 'כי כפרה סוררה סרר ישראל' [הושע ד טז]. ר' אלעזר בן עקיבא אומר, הלמד תורה בילדותו, דומה לאשה שהיא לשה בחמין, והלמד תורה בזקנותו, דומה לאשה שלשה בצונן. רבי שמעון בן אלעזר אומר, הלמד תורה בילדותו למה הוא דומה, לרופא שהביאו לו מכה, יש לו איזמל לחתכה, ויש לו סממנין לרפאותה. והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לרופא שהביאו לו מכה, יש לו איזמל לחתכה ואין לו סממנין לרפאותה. אף כך דברי תורה יהו מעויינין לך זה מזה, יהו מצויינין לך זה מזה, שנאמר 'קשרם על אצבעותיך' [משלי ז ג]. והאזהרה הזאת היא, שלא יאמר אדם לכשאפנה בימי הזקנה אשנה, שאפילו יפנה וישנה לא יתקיים בו לימודו, וכשישאלוהו, ישים יד לפה, ואוי לה לאותה בוש. ולא מנע זה האיש הזקן מללמוד, כי בכל זמן הוא טוב הלימוד, אלא שהוא יותר טוב לילד, ויש טוב יותר מטוב. וכבר שאל זקן אחד לחכם אחד, אני שלא למדתי בילדותי יהיה גנאי לי שאלמד בזקנותי? אמר לו, אם הסכלות הוא גנאי לך, התלמוד אינו גנות. 'ואל יאמר הזקן, הן אני עץ יבש' [ע"פ ישעיה נו ג] ומה יועיל לי לימודי ואני משכחו, מכל מקום יש לו שכר לימוד. משל, לשוכר שנתן לפועלים טרסקל נקוב למלאת בו מים בשכר, הטיפש אומר, מה אני יגע לריק? ישב לו בטל והפסיד שכרו. הפקח אומר, ומה לי אם לא אמלא אותו, הרי שכר אני נוטל בין כך ובין כך. כן הזקן, אעפ"י שהוא שוכח, הקב"ה קובע לו שכר על לימודו, כן אמרו במדרש חזית [שיהש"ר פרשה ה פסקה יא ד"ה ר' יוחנן].

7. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב עמוד ב

ת"ר: +ויקרא יט+ מפני שיבה תקום - יכול אפילו מפני זקן אשמאי? ת"ל: זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר: +במדבר יא+ אספה לי שבעים איש מזקני ישראל; רבי יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר: +משלי ח+ ה' קנני ראשית דרכו. ... איסי בן יהודה אומר: מפני שיבה תקום - אפילו כל שיבה במשמע. רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא! איכא בינייהו יניק וחכים, ת"ק סבר: יניק וחכים לא, רבי יוסי הגלילי סבר: אפילו יניק וחכים.

8. תלמוד בבלי תענית דף טז עמוד א

הזקן שבהן אומר לפנין דברי כיבושין. תנו רבנן: אם יש זקן - אומר זקן, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה. - אטו זקן דקאמרי אף על גב דלאו חכם הוא? - אמר אביי: הכיקאמר: אם יש זקן והוא חכם - אומר זקן והוא חכם, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה